

למשמעה של תשובה אחת

דברים לזכרו של ש"י עגנון באקדמיה ללשון העברית

א.

ובינתיים למדנו קצת לשון־קודש – כך היה, לפרקים מרובים, דרך תשובתו של ש"י עגנון למי ששאל, לאחר פרידה קצרה או ארוכה, לשלומו הטוב, כששאלתו באה מתוך ידיעה, באיזה פרק ומעשים עמדו, זה מקרוב, המספר וסיפורו, כגון שנתפרסמה חטיבת סיפור, שכל עשייתה או, לפחות, רוב עשייתה חידוש, וכגון שנדפס כרך סיפורים, ותשלום עשייתו חידוש. לכאורה היה בה באותה תשובה כדי להתמיה, והשואל עשוי היה שייתפס לחשד־מה כי הנשאל משטה בו, אילולא נפתחה תשובתו בווא"ו החיבור, שדרכה, כמשפטה, להעיד על המשך ואפילו על סיום, ונמצא השואל המתבקש להניח או לשער מאליו מה שקדם להם. ואם, אמנם, היה בידו להניח ולשער כזה וכזאת, על פי הסיפורים שבאו אז לפניו, והאירה התשובה את עיניו, ואם דיקדק יפה־יפה בכל תיבה ותיבה שבה, ונתגלתה לו כתומה.

ב.

וראשונה תסע תיבת ובינתיים, שאפילו לא התכוונה אותה שעה אלא לשעה קטנה שלפניה, היתה חלקה של שעה גדולה ורצופה, שנמשכה לו למספר כאורך ימי שנותיו, ואפשר שאף המנין הזה, מנין שבעים שנה, טוען תוספת, ודברי־לשון שנשתמרו בזכרונו של המספר, מקדמת ילדותו ממש, ושיקעם בסיפוריו יעידו. אחריה תבוא תיבת למדנו, שאפילו לשון רבים שבה לא באה אלא, כדרך הנימוס, להצניע לשון יחיד, היא לשון למדתי, חובה לקיימה כלשונה, שכן לפנינו החזיון הנפלא, שהמחבר הלומד והמחברים הנלמדים למדו כאחד, עד שנעשו כאחד, וכל לימוד ולימוד נבלע בשלפניו ונוסף לו לא כגידול־מלבר אלא כצמיחה־מלגו, וריבוי הקנין או מיצויו ביצרו מעמד ידיעה, חדש בהיקפו ומתחדש בעומקו, שנעשה כממילא מעמד יכולת, חדש באמנותו ומתחדש באמינותו, ואפילו כשמעמד הידיעה החדש לא נראה כמסייע בגלוי את מעמד היכולת החדש, הוא סייעו בסמוי, ואם חשיפתה של הקליטה הגלויה קשתה עליו על המעיין והחוקר, חשיפתה של היניקה הסמויה לא כל שכן.

והיא אולי הנסיבה לניגוד שבין גודל הנאתו מכלל המזיגה של מעשה הסיפור לבין קוטן הבחנתו בפרטי־ההרכבה של מעשה־המספר, והוא אף

ביאור לשפעת העיונים בכמה וכמה מיסודות הסיפור, ולמיעוטם ביסוד המעמיד את היסודות, הוא יסוד הלשון.

ג.

אמת, מעיינים ראשונים מורים היתר לעצמם לדרוש מה שהם דורשים לתוך הסיפור, ואילו מעיינים אחרונים אינם רשאים לדרוש את שהם דורשים אלא מתוך הסיפור, והיא אולי תוספת טעם לכך, שחקר היסוד המעמיד, חקר לשונו של המספר, עודו צופה לחוקרו, שאור מחקרו יסייענו להכריע בטיבה של התיבה השלישית, היא תיבת קצת, שאפילו כוונתה כפשוטה, בחינת זה הים, ימה של הלשון, גדול ורחב ידים, עד שגם השקוד כל ימיו, לרבות לילותיו, להעלות שפוני טמוני מצולתו, גם הגודש שבידו אך חופן הוא, וכיותר אם תביעתו גדולה, כתביעת המספר מעצמו ולעצמו, אולם הוא רב מהכיל לא בלבד לגבי אלה, שכבר ניסו כוחם לבוא בעצמם ולהביא זולתם בסודו של האוצר הזה וסופם כמלקקים או כמלקקים מן הים, אלא אף לגבי מי שעתידי, אם בדור קרוב יותר ואם בדור רחוק יותר, להטיל עצמו מלוא תנופתו ועוזו בים הזה ולצלחו עד-קצה ולצלול בו, עד כמה שהתואם, כל שכן התואם הגמור, בין המפורש והמפרש, מה שקורין קונגיניאליות, הוא בגדר האפשר.

ד.

ואחרונה-אחרונה תסע תיבה וחברתה, הוא צמד התיבות: לשון קודש, שאפילו כוונתו כפשוטו, פשוטה של אמונה, שהיא קרויה כך על שום שבה נברא העולם, מותר אולי להסמיך לה לפשוטה של הוראתה אף את דרושה, שדעתו של המספר היתה נוטה לו, ואפילו הרמיז וחזר והרמיז עליו, כשהיה דוחה כינוי יוצר, ששימוש הלשון השגור מזווגו לבשר ודם, וביותר בתחומי של אמן, וכינוי יצירה, ששימוש הלשון השגור מזווגו למעשה בשר ודם, וביותר בתחומה של אמנות, ולא היה דוחה כינוי בורא וכינוי בריאה, והתיר לתלות כינוי ראשון במספר וכינוי אחרון בסיפורו, שכן הסיפור הוא הענין היחיד, שבו ניתן לו לאדם כביכול להיות בחינת בורא שבריאתו במאמר, ובמאמר בלבד, נבראת.

ה.

אין בכוחי להכריע, אם עלתה בידי לפרש כהוגן את תשובתו של המספר, וביותר שהוצרכתי לפרקה, תיבה ופירושה תיבה ופירושה, והרי ידעתי גם ידעתי, כי עיקרם של מספר וסיפורו הוא לא בהפרדה אלא בהרכבה, לא בהלחמה אלא בהתכה, לא בצירוף אלא בצריפה, ואמנותו של סיפור,

כאמנותה של שירה, היא העשיה היחידה, שבה האלכימיה נדרשת הלכה למעשה. אם אמנם ניתן לבוא בסודה של האלכימיה הזאת עד כדי ראייה ברורה כיצד קצת לשון הקודש שנלמד בינתיים מצטרף לכל מיני הקצת ונעשה עילוי של סיפור – היא־היא השאלה.

ודומה, ראוי לה לאותה שאלה שתהא נשאלת בבית הזה, ששׁׁי עגנון היה בחבריו, שכבר ניסיתי בחלוקתם לאמור: יש בהם שהם משמשי־הלשון, כאותם האומנים היודעים לפרק את הכנור ולהרכיבו ויש בהם שהם אדוני־הלשון, ויודעים לנגן בכנור, כי הם־הם הלשון בכבודה ועצמה. ועתה בהדום ראש מנגניו, לא נדם ניגונו והוא מהלך את קסמו, אשר לו יצותתו דור ודורות.

[ט״ו סיון תשׁׁל]